

שעה חמישית, ובהנאה מתחילת שעה שישית [כרבי יהודה (לעיל כח, א)] [שו"ע א"ח תמג, א, וראה שעה"צ שם, א, שיש סוברים שמדאורייתא אסור בהנאה רק בפסח עצמו]. ואיסור 'בל יראה' ו'בל ימצא' אינו אלא בפסח עצמו, ומשש שעות עובר רק על מצות עשה של 'תשביתו' בכל רגע שמששה את החמץ בביתו (משנ"ב שם, א, וראה שעה"צ שם, ב, שיש סוברים שעובר גם ב'בל יראה').

וחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה (שו"ע שם תמג, ג), וקנס הוא שקנסוהו חכמים מפני שעבר על 'בל יראה' [כדעת רבי שמעון, וכראי' (משנ"ב שם, ז)]. ואיסור זה הוא על כל אדם [כדעת המכתם והר"ן] (משנ"ב שם, יז).

וכן, חמץ גזול שהיה ביד גזלן ישראל ועבר עליו הפסח, אסור לנגזל לאחר הפסח [כדעת הרמב"ן, רבינו דוד והריטב"א] (ב"ה"ל שם ד"ה חמץ. וראה שם שהנודע ביהודה צידד להקל). ואף אם ביטלו או הפקירו, ונמצא אחר הפסח בביתו, אסור באכילה ובהנאה, שחששו חכמים שאם לא יקנסוהו, כל אדם יניח את חמצו לאחר הפסח, ויאמר שהפקירו קודם הפסח [כדעת הרא"ש, וכרבי יוחנן] (שו"ע שם, ה, ומשנ"ב שם, כה). ואפילו בדק וביטל ונמצא חמץ לאחר הפסח, יש אומרים שאסור באכילה ובהנאה, משום 'לא פלוג', ויש שהתירו בהנאה, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך עליהם (משנ"ב שם).

האוכל חמץ של הקדש במועד מעל - שהפסיד את ההקדש, וכדעת רבי שמעון לעיל (כח, ב) שחמץ לאחר הפסח מותר בהנאה ולפיכך יש לו דמים, ואע"ג שרבי שמעון קנס שאסור לאוכלו, זה דוקא בחמץ של הדיוט שעבר עליו ב'בל יראה', אבל בחמץ של הקדש שלא עבר עליו, לא קנס (רש"י). ואף שבפסח עצמו החמץ אסור בהנאה גם לרבי שמעון, סובר התנא שהוא 'דבר הגורם לממון' (ראה להלן ע"ב), ונחשב כממון (מהרש"א). ויש שפירש, שהתנא סובר כרבי יוסי הגלילי (לעיל שם) שחמץ מותר בהנאה גם בתוך הפסח, ולכן יש לו דמים, והואכלו מעל (בעל המאור), ולפירוש זה החמץ הוא ממון גמור [ולא רק 'גורם לממון'], ואפשר שהתנא סובר שדבר הגורם לממון אינו נחשב כממון (מהרש"א).

ויש אומרים לא מעל - שכיון שנתחייב כרת באכילתו, פטור מתשלומי קרן מדין 'קנס ליה בדבריה מיניה', ואף מחומש פטור, שחיובו אינו אלא במקום שיש תשלומי קרן (רש"י). והטעם שפטור מחומש הוא רק משום שפטור מקרן, אבל מדין 'קנס ליה בדבריה מיניה' אין לפוטרו מחומש, שדין זה אינו פטור אלא מחיובי ממון, וחומש חיובו משום כפרה (קובץ שיעורים אות קלד). ויש שפירשו, שגם טעם הפטור מחומש הוא מדין 'קנס ליה בדבריה מיניה', שחיוב חומש הוא חיוב ממון (תוס' ד"ה רבי נחוניא, וקובץ שיעורים שם בדעתם; תוס' רבינו פרץ).

מאן יש אומרים אמר רבי יוחנן רבי נחוניא בן הקנה וכו' - וכיון שחייב כרת על אכילת החמץ, פטור מתשלומי מעילה. וכגון ששגג במעילה [שהרי אין מעילה אלא בשוגג], והזיד באיסור חמץ, וכיון שחייב כרת משום אכילת חמץ, לא מעל [אבל אם שגג גם באכילת החמץ, לא היה נפטר בכך מתשלומין, שדינו שונה מעובר עבירה שיש בה חיוב מיתת בית דין, שגם בשוגג פטור מתשלומין] (כתובות לה, א) [רש"י, ע"פ תוס' הרשב"א משאנן. אמנם ראה מהרש"א כאן, ולהלן לב, א]. ויש שסובר שגם אם שגג באכילת החמץ פטור מתשלומין, שדינו שוה לעובר עבירה שיש בה חיוב מיתה, שגם בשוגג פטור מתשלומין (תוס' ד"ה רבי נחוניא).

אף שאור דאכילה שלף אי אתה אוכל אַבֵּל אֶתָּה אוֹכֵל שֶׁל אַחֲרִים וְשֶׁל גְּבוּהַ - ואוכלים אפילו בתוך הפסח [ומכל מקום מדרבנן אסור לאוכלם] (רש"י, וראש יוסף וצל"ח בדעתו). ואף שכאשר הישראל אוכל את החמץ, הרי הוא ברשותו - או משום שהנכרי נתנו לו במתנה או שגזלו והוא ברשותו להתחייב באחריותו (ראה תוס' ד"ה בדין, ובראשונים, שהקשו כן על רש"י) - מכל מקום כיון שאינו רוצה לזכות בחמץ אלא לאוכלו בלבד, אינו זוכה בו בעל כרחו (קובץ שיעורים אות קלא, בדעת רש"י). או שמדובר שאדם אחר גזל את החמץ מהנכרי ותחבו בבית הבליעה של הישראל, ואינו יכול לפלוטו אלא בדוחק, שבאופן זה אינו קונה אותו (ראה כתובות ל, ב. ראב"ד ז, ב מדפי הר"ף; תוס' רא"ש. וראה רבינו דוד).

ויש שפירשו, שאין הכוונה שחמץ של נכרי בתוך הפסח מותר באכילה, שכיון שהישראל אכלו, אפילו גזלו מהנכרי, על כרחו הרי הוא שלו (תוס' שם, וקובץ שיעורים שם בדעתם), אלא הכוונה שחמץ של נכרי בתוך הפסח מותר בהנאה [כשנהנה באופן שהנכרי אינו חסר בכך כלום, ואין ההנאה גורמת שהחמץ יחשב כגזול וכעומד ברשות הישראל (מהרש"א)], ומה שאמר 'אבל אתה אוכל' וכו', לא דוקא, או ש'אתה אוכל' היינו שלאחר הפסח מותר לאכול חמץ של נכרי (תוס' שם, בשם ריב"א).

וחמץ של ישראל שנמצא ברשות ישראל אחר ולא קיבל עליו אחריות, אף לסוברים שהישראל האחר שהחמץ נמצא ברשותו לא עובר עליו ב'בל יראה' (ראה ב"ה"ל לעיל, ב ד"ה אבל), מכל מקום אינו מותר באכילה, כיון שבעל החמץ עובר עליו ב'בל יראה', וכשיש דין 'בל יראה' בחמץ זה, זהו הגורם לאיסור אכילה. ודוקא בחמץ של נכרי שאף אדם אינו עובר עליו ב'בל יראה', אמר רב אחא בר יעקב שמותר באכילה [או בהנאה, לסוברים כן] (קובץ שיעורים אות קל).

ורבי שמעון קנסא קנים הואיל ועבר עליה כבל יראה וכו' - ואף חמץ שלא עבר עליו ב'בל יראה', כגון חמץ גזול שהיה ביד הגזלן (ראה ב"ק צו, ב), אסור לרבי שמעון משום קנס, הואיל ואפשר לעבור עליו ב'בל יראה' (ומכ"ן להלן, א, ב; רבינו דוד; ריטב"א), ומה שאמר רבא 'הואיל ועבר' וכו', כוונתו שהיה עובר עליו אם היה ברשותו (רבינו דוד; ריטב"א).

וקנס זה שהחמץ אסור, אינו רק על בעל החמץ שעבר באיסור 'בל יראה', אלא גם לאדם אחר שלא עבר ב'בל יראה' (המכתם; ר"ן על ה"ף). ויש שסוברים שלאדם אחר החמץ מותר, הואיל ולא עבר ב'בל יראה' (המכתם בשם י"א; רבינו מנוח חמץ ומצה א, ד, בשם תשובת הר"ף).

ואם ביטל את החמץ שברשותו, ולאחר הפסח מצא חמץ בביתו, מעיקר הדין החמץ מותר, שכיון שביטלו לא עבר עליו ב'בל יראה' ואין לקונסו, אלא שבידולשמי (פסחים ב, ד) נחלקו אם יש לאוסרו מטעם אחר, שלדעת רבי יוחנן החמץ אסור, שחוששים להערמה, שיאמר 'הפקרת' אף שלא הפקירו, ולדעת ריש לקיש לא חוששים להערמה והחמץ מותר (רא"ש ב, ד). ויש שפירש שהחמץ אסור מטעם אחר, שכיון שלא קיים בו מצות ביעור חמץ כדינו, גם בזה קנס רבי שמעון (רבינו דוד), ויש שהוסיף, שקנס זה הוא בגדר 'קנסין התירא אטו איסורא', שאילו החמץ יהיה מותר, שמא יבוא לכתחילה להשהותו ולא יבערנו (מהר"ם חלאווה). ויש שחילק, שבאכילה, אסור, ובהנאה, מותר (בעל העיטור הל' ביעור חמץ קכ, א), שדוקא באכילה שהנאתה מרובה יש לחשוש להערמה (ב"י א"ח תמח ד"ה ומ"ש רבינו).

■ להלכה, חמץ ביום ארבעה עשר אסור מדאורייתא באכילה ובהנאה משש שעות ולמעלה, ומדרבנן אסור באכילה מתחילת